

Základy počítačové typografie

Sazba je řemeslo, ke kterému bylo ještě před deseti lety třeba odborné vzdělání. Dnes jej může i na podprůměrném počítači vykonávat téměř každý. K žádnému textovému editoru ani sazecímu (DTP) programu není zajišťováno typografické školení ani není dodávána příručka osvětlující typografické zásady. Na estetické kvalitě tiskovin je to velmi často znát.

Tento text není kompletním výčtem pravidel používaných při sazbě, vybrány jsou jen ty nejdůležitější a na dobrých a špatných příkladech jsou předvedeny nejčastější chyby počítačových psavců.

- Nepoužívejte v jednom dokumentu více než dva druhy písma. Je mnohem těžší vytvořit typograficky příjemnou tiskovinu například z pěti druhů písem než pouze z jednoho.

- Písma použitá v jednom dokumentu by spolu měla ladit. Snahou je dosáhnout kontrastu mezi písmeny. Jednoduchá rada – používejte dvoupísmennou kombinaci s patkovým (např. Times New Roman) a bezpatkovým písmem (např. Arial). Současné použití více písem jedné skupiny (patkových či bezpatkových) velmi často nesplňuje podmínku kontrastu. Kontrast je ovšem nutné udržovat v určitých mezích (například je zcela zřejmý rozdíl mezi lomenými a patkovými písmi, ale jejich vzájemné použití je téměř nemyslitelné).

Hlavní nadpis

Podnadpis

Sazba je řemeslo, ke kterému bylo ještě před deseti lety třeba odborné vzdělání. Dnes jej může i na podprůměrném počítači vykonávat téměř každý. K žádnému textovému editoru ani sazecímu (DTP) programu není zajišťováno typografické školení.

Hlavní nadpis

Podnadpis

Sazba je řemeslo, ke kterému bylo ještě před deseti lety třeba odborné vzdělání. Dnes jej může i na podprůměrném počítači vykonávat téměř každý. K žádnému textovému editoru ani sazecímu (DTP) programu není zajišťováno typografické školení.

Vlevo je kontrast mezi použitými písmi dosti výrazný, písma jsou spolu v harmonii. V pravé ukázce se zdá být kontrast výraznější, avšak písma hlavního nadpisu a podnadpisu k sobě neladí.

- Omezte používání kaligrafických a ozdobných písem. Tato slouží hlavně pro sazbu některých akcidenčních tiskovin (oznámení, pozvánky, ...), a ne pro dokumenty, kterým je prioritní informační hodnota.

- Pamatujte, že patková písma jsou v běžném textu lépe čitelná než bezpatková.

- S rozmyslem používejte verzálky (velká písmena). JEJICH ČTENÍ JE ROVNĚŽ OBTÍŽNĚJŠÍ.

- Čitelnost lze také zvýšit vhodnou volbou velikosti písma. Je sice nutné brát ohled na délku řádku (čím je řádek kratší, tím je možné použít menší stupeň písma), s vědomím zjednodušení lze však pro běžné tiskoviny informačního charakteru doporučit velikost písma ne menší než 9 bodů a ne větší než 11 bodů.

- Proklad písma (vzdálenost mezi řádky) též čitelnost tiskoviny zvyšuje.

- Mezi stupněm písma v nadpisu a dojmem z tiskoviny není v žádném případě přímá úměrnost. Mnohdy lépe vypadá nadpis sázený nižším stupněm nevýrazného písma než obrovský tučný titulek.

- Vyznačování v textu provádějte *kurzivou*. I když je zvýrazňování **tučným písmem** rovněž povoleno, kurzíva tolik nenarušuje vzhled stránky. Dovoleno je rovněž **p r o s t r k á v á n í**. Vyznačování podtrháváním však klasická typografie vůbec neznala. Podtrhávací čára narušuje písmena s dolními tahy (*jqyp* ...), proto tento způsob zvýrazňování raději nepoužívejte. S rozmyslem volte také vyznačovací efekty počítačových programů – obrysy, stín.

- Některé programy umožňují změnit proporce písma (v horizontálním nebo vertikálním směru). Nepoužívejte tuto funkci. Písma jsou výsledkem náročné práce písmotvůrců a změnou proporcí je zdeformujete jedině k horšímu.

- Není vždy nejlepší používat zarovnání textu v odstavci *do bloku (justify)*. Různá velikost mezer mezi slovy nepřispívá ke zvýšené čitelnosti. Zvláště výrazný je tento jev při vypnutém dělení slov. Řešením je používání zarovnání na levou zářku (na praporek zleva, left).

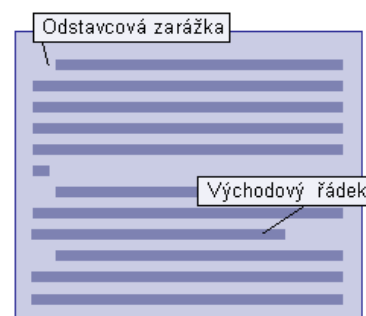
- Pro lepší dojem z tiskoviny doporučuji nespolehat se jen na dělicí algoritmus programu, ale kde je to nutné rozdělit slovo manuálně.

- Při dělení slov v sazbě se odvolávám na zásady popsané v *Pravidlech českého pravopisu*. Snad jen bude vhodné připomenout, že není možné rozdělit číslo a jeho jednotku, je nevhodné ponechat předložku na konci řádku, nepřipustné je rozdělení dlouhého čísla do více řádků.

Základy počítačové typografie

- Je velmi nevhodné dělit slova v nadpisech a mezinadpisech.
- Česká typografie zakazuje ponechávat na koncích řádků jednopísmenné předložky a spojky. Jedinou výjimku tvoří spojka *a*.

- Jednotlivé odstavce by měly být odděleny. Tuto funkci plní nejčastěji odstavcová zarážka, kdy je začátek prvního řádku odstavce posunut doprava. Doporučená hodnota odsazení je shodná se stupněm použitého písma – tzv. čtverčík (např. u desetibodového písma použít zarážku 10 bodů). Menší zarážky nespĺňují oddělovací funkci, zarážky větší velikosti narušují sazbu. Vhodné je také oddělení odstavců mezerou.

- První odstavce na začátku článku a první odstavce za nadpisem (či mezinadpisem) se často řeší bez odstavcové zarážky (viz začátek tohoto textu).

- Poslední řádek v odstavci se nazývá *východový řádek*. Jeho délka by neměla být menší, než je velikost odstavcové zarážky následujícího odstavce.

Prostřední (neoznačený) východový řádek je příliš krátký (kratší než velikost odstavcové zarážky následujícího odstavce).

- Východový (poslední) řádek odstavce nesmí být prvním řádkem stránky ani sloupce. Rovněž prvním řádkem odstavce nesmí stránka ani sloupec končit. Těmto řádkům se v typografické hantýrce říká *sirotek* a *vdova*. Současné textové editory tyto řádky automaticky přesouvají.

- Sloupcová sazba zvyšuje čitelnost textu sázeného malým stupněm písma.

- *Přání všech sazečů a détépáků:* Když se již někdo rozhodne níže uvedená zažitá pravidla přehlížet a tvoří tiskoviny svým vlastním způsobem, nechť během textu své zásady nemění. Na odstranění změny desetinných teček v čárky lze vytvořit makro, zautomatizovat lze také vkládání mezer mezi čísla a jednotky – ale pouze v tom případě, že se v textu nevyskytují vedle sebe verze s desetinnou tečkou i čárkou – čísla s těsně nalepenými jednotkami i řádně oddělená apod. Nechci v žádném případě potlačovat individualitu autorů, typografická odlišnost kvality jejich textů od standardu však musí být cílevědomá a nesmí vycházet pouze z neznalosti.

chybně

správně

poznámka

... má celkem 14.000 zaměstnanců.
... přesně 3.142546 gramů.

... má celkem 14 000 zaměstnanců.
... přesně 3,142 546 gramů.

Česká typografie odděluje řády tisíců mezerou. Tečka se nepoužívá ani pro oddělení desetinných míst (všimněte si také správného oddělení řádu tisícín).

... bude to 256,- Kč bez DPH.

... bude to 256 Kč bez DPH.
... bude to Kč 256,- bez DPH.

Dvojnázka „-“ odpustíme účetním a prodávákám, vhodnější je k číslu rovnou připojit zkratku měny (oddělenou samozřejmě mezerou). Jestliže si čárku s pomlčkou nedokážete odpustit, použijte druhý vzorový příklad.

... v intervalu 1962-1964 ...
... apostrof - takže už ...
... dálnice Praha-Brno

... v intervalu 1962–1964 ...
... apostrof – takže už ...
... dálnice Praha–Brno
(*od do; z do*)

Brno-Bystrc,
česko-anglický slovník,
propan-butan,
bude-li

Časté je zaměňování, nebo dokonce nerozlišování dvou různých znaků: spojovník (-) a pomlčka (–). Spojovník se používá při rozdělování slov a jako spojovací znaménko ve složených výrazech (ping-pong, ...). Pomlčku užívejte v ostatních případech. Spojovník naleznete na klávesnici, pro sazbu pomlčky existují v programech buď klávesové zkratky (v MS Wordu například **Ctrl+minus** na numerické klávesnici), nebo použijte kombinaci **Alt+0150**.

Základy počítačové typografie

chybně	správně	poznámka
... vytiskni to 25-krát. ... jenom 14ti palcový monitor. ... řeknu to 10ti větami. ... je 5-tý ve sběru.	... vytiskni to pětadvacetkrát. ... vytiskni to 25krát (25×). ... jenom čtrnáctipalcový monitor. ... jenom 14palcový monitor. ... řeknu to 10 větami. (<i>lépe opsat</i>) ... je 5. ve sběru. ... je pátý ve sběru.	Taková spojení čísel s písmeny se sázejí bez mezer (a také bez spojovníků). Typograficky přijatelnější je však sporné spojení opsat slovy. Není také nutné čitateli napovídat tvary skloňovaných číslovek. Většinou je tvar jasný z významu věty – pro nejasné případy raději použijeme slovní vyjádření.
... telefon 545247746 ... telefon +420/775247746 ... telefon 9061106	... telefon 545 247 746 ... telefon +420 775 247 746 ... telefon 906 11 06	Telefonní čísla oddělujeme po trojicích mezerou. U čísel s lichým počtem číslic používáme uvedený vzor.
... ne,ale zčásti.Hlavní důraz opravdu to udělal ? ... metrů (po zaokrouhlení).	... ne, ale zčásti. Hlavní důraz opravdu to udělal? ... metrů (po zaokrouhlení).	Oddělování interpunkčních znamének od následujícího slova mezerou je naštěstí již všeobecně známé. Iniciativní jedinci ovšem oddělují i tam, kde nemusí.
25. června byl představen ...	Dne 25. června byl představen ...	Není šťastné začínat větu číslovkou ...
... odpověděla: "Určitě si vymýšlíš." ... do příkopy pad' odpověděla: „Určitě si vymýšlíš.“ ... do příkopy pad' ...	Znak, který určitě používáte jako uvozovky, správně označuje palce (3,5"). Typografické uvozovky se skrývají pod klávesovými zkratkami Alt+0132 (otevírací, spodní –,)) Alt+0147 (uzavírací, horní – “). Obdobně záhadný je apostrof – takže už nebudeme používat znak stopy ('), ale budeme jej sázet pomocí klávesové zkratky Alt+0146 .
... firma Autrox s.r.o. uvedla zkouší ing.Hrozný.	... firma Autrox, s. r. o., uvedla zkouší ing. Hrozný.	Písmena se ve zkratkách označujících více-slovná spojení oddělují mezerou. Zkratky se rovněž nespojují s následujícím ani s předcházejícím slovem. Zkratky mající význam přístavku (s. r. o., a. s.) se ve větě z obou stran oddělují čárkami.
... je to 12 V baterie. ... napětí baterie je 12V. ... asi 13 % podíl podíl s velikostí 13%	... je to 12V baterie. ... napětí baterie je 12 V. ... asi 13% podíl podíl s velikostí 13 % ...	Značky se s čísly sázejí dohromady, vytvoří-li takové spojení významově jediné slovo (<i>dvanačtivoltová baterie, třináctiprocentní podíl</i>), na rozdíl od <i>napětí je dvanáct voltů, s velikostí třináct procent</i> .
... s hmotností cca 4 kg.	... s hmotností asi 4 kg. ... s hmotností přibližně 4 kg.	Kdo při hovoru používá slovo <i>cirka</i> , nebo dokonce odporně znějící <i>c-c-á</i> ? Máme přece české ekvivalenty <i>asi</i> a <i>přibližně</i> , proč je nepoužít?
... potom 6x zařvi a 7 x vyskoč tolerance +/- 0,5 mm je tam 26°C ... To je v pořádku...	... potom 6× zařvi a 7× vyskoč tolerance ± 0,5 mm je tam 26 °C ... To je v pořádku ...	Mnohé znaky používané při sazbě nelze na klávesnici nalézt. Zadávají se buď pomocí klávesových kombinací rozdílných pro různé programy, nebo pomocí Alt zkratk (číslice je nutné zadávat na numerické klávesnici): × (krát) Alt+0215 ± Alt+0177 ° (stupeň) Alt+0176 ... Alt+0133